

az egyéni bűnök, érdekek, szenvedélyek tombolását látja. Az a korszaka ez az európai fejlődésnek, amikor a természetről és társadalomról vallott középkori felfogás már a végét járja, de az új, termékeny felfogás felé még az első lépés: az osztályharc eszméjének kidolgozása sem történt meg. Mindenesetre érdeme Bessenyeinek, hogy egy ponton felismeri az osztályérdekek játékát: a papság és a klerikalizmus kérdésében.

Gálos szépen emeli ki a késői művekben, különösen A természet világában felhalmozott aktuális társadalomrajzot (ezt eddig nem vették figyelembe, l. pl. A természet világa nemesi típusait), de pl. nem tárgyalja összefüggően, milyen nagy harcot vív Bessenyei az etika alapkérdésével: jó és rossz eredetével. A bihari remete ismertetéséből éppen ez a központi gondolat emelkedik ki: hogy próbálja ösztön (»érzés«) és értelem helyes, vagy helytelen összeműködésével ezt a kérdést megoldani. Ez a biológiai-lélektani megoldás is erősen pozitívnak értékelhető a maga korában, az etikából a transzcendens mozzanatok következetes kiírtásával. — E ponthoz tegyük még hozzá, hogy a bihari korszakban létrejött nagy művek elemzését érezzük Gálos tollából a legfogyatékosabbnak.

KAFFKA MARGIT SZÍNEK ÉS ÉVEK

Bodnár György tanulmányával. — Szépirodalmi Könyvkiadó 1951.

Új kiadásban jelent meg Kaffka Margit értékes regénye a Színek és évek. A regény elé Bodnár György írt előszót. A kiadás újabb bizonyossága annak, hogy népi demokráciánk kultúrpolitikája fölleveníti és a dolgozók közkincsévé teszi mindazt, ami az elmúlt korok irodalmában valóban értékes. Ez a regény fontos helyet foglal el a magyar kritikai realista elbeszélő irodalomban.

Bodnár György előszava helyesen értékeli Kaffka Margit életét és művészetét. Rámutat arra a társadalmi helyzetre, amely lehetővé tette az írónőnek a művészsé válást. Kaffka Margit elszegényedett polgárosuló dzsentri-család tagja volt. Életútjának állomásai a dzsentritől, való elszakadásnak, a vele való szembefordulásnak egyre határozottabb jelzőkövei. Felmagasodik egészen a polgári demokratikus forradalomig. Az Állomások című regényében és a Bodnár György által idézett levelében világossá válik, hogy 1912 után és főként a háború éveit alatt Kaffka meglátja volt szövegségeseinek, a polgári radikálisoknak ingadozását, opportunizmusát, és a szocializmus mellett tesz hitet.

Szerény ismertetésemben igyekeztem Gálos Rezső könyvének mind értékeit, mind hiányosságait megvilágítani. Újból, elismélni nem akarom őket, csak szeretném nyomatékosan kiemelni, hogy a könyv megjelenése így is nagy nyeresége irodalomtörténetírásunknak. Ami benne érték, az Gálos filológiai érzékének, kutató szenvedélyének és éleslátásának érdeme, — ami hiány, azt a további munkálatok remélhetőleg pótolni fogják. Hozzá kell azonban fűznöm, hogy tudományos életünk a leg-tökéletesebb Bessenyei-életrajzot sem fogadhatja megnyugvással mindaddig, amíg nemcsak hogy Bessenyei összes műveinek kritikai kiadása nincsen, hanem olyan művei is akadnak, amelyek mindmáig nem láthatnak nyomdafestéket. Hogy pl. a sokat emlegetett Tolerancia, vagy A természet remdje vagy Az értelemnek keresése száz évnél tovább kéziratban maradt, az szinte tisztára politika volt — miért nem érvényesül már napjainkban teljes az ellenkező politika, amely ezeket az írásokat és Bessenyei egész életművét, haladó hagyományainknak ezt a páratlanul gazdag fejezetét, beiktatja mai politikai és kulturális harcunk fegyvertárába?

Barta János

»Jászival keveset találkozunk; nem is vagyunk egy hiten, én szocialista vagyok, ő polgári radikális, amit fából vaskarikának tartok...«

A munkásosztályal való szolidaritás megszilárdulását megakadályozta korán bekövetkezett halála. Az előszó helyesen értékeli ennek a jellegzetes és egyre fejlődő életpályának egyes mozzanatait és helyesen állapítja meg az életmű egészében a Színek és évek szerepének jelentőségét. Ez a regény jelenti Kaffka művészi útjának csúcását. Itt már teljes élességében kibontakozik kritikája, amely egyben önkritika, a multtal való leszámolás is. Nem véletlen az, hogy közelebbi *szülőházájának* és *anyja életének* sok jellegzetes vonását öleli fel a regény.

»Vidékből, családból, előítéletekből, kapcsolatokból, robotos munkából, anyagi nyűgökből, az önmagammal való súlyos konfliktusokból — egy állandó folytonos kimenés az életem, s ezen a kivándorló úton tán csak fényképfelvételek az írásaim — írja önmagáról.

A dzsentri világ élményeken alapuló teljes ismerete és ugyanakkor a vele való gyökeres szembenállás megteremtí a kritika hiteles- ségét és magyarazza annak sajátságait is.

Az első helyesen állapítja meg azt, hogy a Színek és évek *nem az örök nő problémáit ábrázolja, hanem a nő társadalomban elfoglalt helyének föltárásán keresztül az egész akkori társadalomról rajzol hiteles képet.* Pórtelky Magda alakja mögött ott sereglük a pusztuló dzsentri réteg minden jellegzetes figurája és Pórtelky Magda asszonyi sorsa is éles kritikája annak a társadalomnak, amely a nőt csak arra tanítja, hogy minél előnyösebb házasságot kössön, amely lehetetlenné teszi neki, hogy méltóképpen kivegye részét a dolgozó emberiség munkás életéből. Joggal állapítja meg Bodnár György; »Egy dzsentri nő, sőt egy dzsentri nő fokozatos elzüllesztésével mutatja be az egész társadalom bomlását és ezáltal érzelkelhetővé teszi a társadalmi fejlődés törvényszerűségeit.«

A fiatal Pórtelky Magdával a társadalom egy központi gondolatot mondhat el:

»... vittem-e előre ma a dolgomat, közelebb jutottam-e a köteles célhoz; férjhez, jól menni férjhez!«

Első férjének elvesztése után meg választja és nem is választhatja ez a dzsentri asszony a dolgos élet útját. Budapesti kiruccanásakor is — a megváltozott körülményekben is — a régi módon él: asszonyiségével érvényesül. Visszatérve a fővárosból, Hiripen világossá válik, ahhoz, hogy postáskisasszony legyen, nem elég a mesterség megtanulása, egész lényéből ki kellene lépnie. Nagybátyja is csak a vélt szerető jogán nyújt neki szállást és menedéket. Végül második házassága világossá teszi, mint romlik a legeszményibb szerelmi kapcsolat is. »Magda kapcsolata második férjével — írja Bodnár György— rendkívüli szerelmi ügyként kezdődik, a házasságban azonban már semmi kapocs nincs közöttük, csupán két élődi passzivitásának tehetetlenségi nyomatóka tartja őket össze.« Arra is rámutat az előző, hogy Pórtelky Magda züllesztésének első férje halála után kettős mozgatója van: egyrészt a társadalmi rend által emelt akadálysorozat, másrészt a nő dzsentri-öntudata és tehetetlensége.

Az előző sok helyes szempont felvetése mellett egy sor kérdést csak felületesen érint, vagy egyáltalán meg sem említi. Nyilvánvaló, hogy ebben fontos szerepet játszott a terjedelem megszabottsága is. Így az előző adós marad a regény konkrét, gazdag tematikai és szerkezeti elemzésével, csupán Pórtelky Magda alakjával foglalkozik részletesebben. Az egyes háttérben mozgó alakok kiemelésével még világosabbá válik a regény társadalmi mondanivalója, a dzsentrizüllesztés, hétköznapjainak feltartóztathatatlan sorozata. Ennek a pusztuló halálós életnek remek rajzát adja a főszereplő vázlatosan megjele-

nített két testvére, akik közül az egyik az örültekházában, a másik pedig állandó alkoholmámorban végzi életét. Ennek a züllesztésnek, mely az egész réteg jellegzetessége, drámai ábrázolása Pórtelky Csabának és az öreg Vodicskának összeütközése.

»Csabát, az öcsémet láttam akkor, ahogy dülöngve, részegen botorkált a többiek előtt, egyszer csak Vodicskáék elé került és harciasan próbálgatott megállni, szemükbe nézni.

Mit ok-okoskodnak maguk, mit-mit-mit bugriskod... .

Az öreg némán kerülte ki. Akkor a fiú botlott egyet, a kerítésnek esett és belefogdzott. Feje lekonyult és száján utálatos büfögő hangokkal ömlött az undokság.

Ez látod — mondta akkor Vodicska a fiának — ez nálatok a rendje.«

Ennek a társadalmi rétegnek az elkerülhetetlen pusztulását célozza a fiatal Vodicska tragikus sorsa. A pusztulás elkerülhetetlenségének tényét húzza alá, hogy ez a »kivülről jött ember« is szükségyszerűen ennek az életnek törvényei alá kerül és legföljebb az különbözteti meg a többiektől, hogy a család parazita élet, az erkölcsi halál helyett a fizikai halált választja. A társadalmi körképnek két alakja van, amelyek erősen problematikusak; Telegdy és Groszi. Ezeknek a problémáikat az előző vagy megkerüli, vagy félmegoldást ad. Telegdyt, mint »különcöt« kiemeli a többi dzsentri közül és nem veszi észre, hogy Telegdy lényegében ugyanazt az életet éli, mint társai. Ő is nyúgnek érzi felesége leányát és csak fizetségért hajlandó magánál tartani, ő az, aki elherdálja a két fiú örökségét is. Csak szavakban különbözik a többiektől. Groszi alakjában nem látja meg Bodnár a tükrét annak, hogy Kaffkának köze van ehhez a társadalmi réteghez. Kaffka imponálónak szánta ezt az alakot és távol igyekszik tartani a különböző gyantús üzelmektől. Imponálónak szánja az alakot akárcsak Babits Cenci néni a Halálfiában — és csak az ábrázolás kérhetetlen törvénye mutatja meg benne a hatalma teljében lévő dzsentri zsarnokságát.

»Magas jegenyetartású, szép alakját, mintha most is látnám. Egész ember volt ő; igazságos, osztó szeretetével, kérlelhetetlen, mértékes, okos akaratával — igazi monárka természet«.

Az eddig idézett részben világosan érzni a szimpátiát, a vonzódást Groszsihoz, aki nem a pusztuló világhoz tartozik és csak a következő részbe csúszik bele, az író eredeti szándékától eltérően, ennek az alaknak a kritikája, önös, csak a család érdekeivel törődő természetű.

»Egy ideálja volt: a család emelése, és tudott ezért dolgozni, küzdeni, nyugodtan, felsőbbre, józanul egy életen át...«

És az égő Színyéren is találkozunk ezzel a hanggal:

»Odébb néhány paraszt állt egy csoportban a cédulához oldalának támasztva fürtös gubába takart vaskos alakjukat, mely feketén egy tömegben mozgott a rőt félhomályban. Az egyik kar felnyúlt és ököllel fenyegette a kastélyt.«

A forradalmi erő felismerése teszi lehetővé a bátor kritikát, a végső leszámolást a dzsentrivel.

A forradalmasodó Magyarország igézte mutatja már azt, hogy Kaffka Ady harcos-társaként küzd az irodalomban. Nem véletlen Ady elismerése az írónő iránt. Ady nagy szellemi és írói hatását világnézetére és írói magatartására regénystílusában is fellelhetjük. Ady lázas, lüktető, szaggatott és fölrazó prózájának nyoma gyakran bukkan fel.

Az előszó azzal is adós marad, hogy megjelölje Kaffka helyét a magyar irodalmi történetében. Pedig a Színek és évek fontos láncszeme a magyar kritikai realista regényirodalomnak. Beletartozik abba a sorozatba, amely elsősorban a dzsentri világ megvilágításával és általában a feudális maradványok kritikájával harcol a szebb, boldogabb hazáért. A Noszty fiú esete a Tóth Marival még ennek a rétegnek áttörhetetlen, az élet szépségét megfőjtő uralmát ábrázolja. A Színek és évek a züllő parazita életet állítja elénk. Az Uri muri és a Kivilágos kivirradtig már a végső dekadenciát, a teljes hanyatlást idézi. Kaffka Margit méltó helyet foglal el Mikszáth és Móricz, nagy haladó regényíróink között.

László Imre

MÓRICZ ZSIGMOND : ÁRVERÉS A NÁDASON

Szerkesztette és bevezette: *Illés Endre*. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1951.

Móricz Zsigmond írói fejlődésének hiteles rajzát csak az tudja megalkotni, aki az író megjelent összes írását — regényeit, novelláit, cikkeit, tanulmányait stb. — szemmel tartja, értékeli. Ennek megvalósításától azonban még távol állunk. Móricz apróbb írásainak nagy része, de még regényei közül is némelyik, hozzáférhetetlen. *Ezért pótol ez a kötet is lényeges hiányt, hiszen — egészében jónak mondható válogatásban — az író 1932-től haláláig a különböző napilapokban megjelent — eddig önálló kötetben ki nem adott — novelláiból ad izeltőt.* Ezek az írások természetesen nemcsak az író fejlődését kutató tudományos dolgozók számára értékesek, hanem igen tanulságosak és élvezetesekek, egyre inkább olvasóvá váló dolgozó népünk számára is. Móricz Zsigmond éppen ebben az időszakban, élete végén — társadalombírálatban, kiütkeresésben, de a művészi megjelenítésben is — eléri fejlődése csúcsát; s ami ezzel párhuzamos: írása saját korában hatalmas társadalmi funkciót töltött be — ugyanakkor minden időkre szóló művészi értéké is nőtt. Ezt mutatják e kötet legkiválóbb novellái is, melyek közül némelyik művészségben felér a Válogatott novellák legjobb darabjaival.

A válogatás ebből a szempontból jó. Móricz Zsigmond ebben az időszakban nagyon sok helyen, nagyon különböző színű és értékű novellát közölt. Ezekből a kétségkívül leginkább együvé tartozó és legérdekesebb anyagot, a Pesti Naplóban megjelenteket

választotta ki a szerkesztő igen jó művész-érzékkel, így a kötetben a korszak legszebb novellái mind megtalálhatók és csak a leg gondosabb utánanézés hiányolhatja pár novella elmaradását. Majd a későbbiekben megokoljuk bővebben, most csak a cím szerint közöljük, mely novellák közlését tartottuk volna még elengedhetetlennek. Már a tárgykör szerinti vizsgálat alapján is hiányzik a művészi tárgyú novellák legszebb darabja: az »Életre ítélt« c. (Pesti Napló 1938. márc. 13.), mely az »öregedő« Móricz művészi problémáiról is meggyőző képet ad. Közölni lehetett volna még az Árvácska c. regény témájának első megfogalmazását, az »Árvácska« c. elbeszélést. (Pesti Napló 1939. okt. 29.) Mindkettő a 30-as évek végéről való — s így is hiányt pótolna. Ugyanis a válogatás időrendi szempontból aránytalan. Harmincegy novellából csak öt 1935 utáni és a legutóbbi is csak 1938-ból való. Mi jellemzi Móricz novelláit 1938-tól 42-ig? Ha ezek az írások művészi hiányosságai miatt nem kerülhettek be a válogatott kötetbe — (bár itt a kutatás iránt némi kétségünk van — legalább az előzőnk kellett volna ezekre az írásokra is kitérni. Ezt különben elengedhetetlennek tartottuk volna az egész kötet anyagára vonatkozóan is. Nagyon szép, »túl pozitív« az a kép, melyet e novellák az öregedő novelláiról Móriczról adnak. Világnézeti, társadalom-ábrázolási, de főleg művészi szempontból sok, kevésbé értékes darabbal is találko-